CONTRIBUȚIA LUI GUSTAV WEIGAND LA DEZVOLTAREA DIALECTOLOGIEI ROMÂNEȘTI*

VASILE ARVINTE

Începuturile dialectologiei științifice românești sînt legate de numele profesorului și directorului Institutului de limba română de la Universitatea din Leipzig, Gustav Weigand (1860 – 1930), care, bucurîndu-se și de sprijinul material al guvernului român, a înființat aici, acum o sută de ani, celebrul centru de studii românești. Din perspectiva secolului care s-a scurs, realizările științifice ale învățatului german, precum și ale colaboratorilor săi, printre care mulți români, sînt remarcabile. Vom prezenta, în cele ce urmează, cîteva din principalele rezultate științifice în domeniul dialectologiei ale întemeietorului școlii de "Românistică" de la Leipzig. Prin bogata și variata activitate a acestuia, limba română a intrat și mai mult în circuitul științific al romanisticii europene și, totodată, în cel al așa-numitei "lingvistici balcanice", disciplină al cărei punct de plecare a fost centrul de cercetări lingvistice, etnologice și folcloristice de la Leipzig, înființat de Gustav Weigand.

Cercetarea dialectelor românești nord și sud-dunărene a început cu cîteva decenii mai înainte de data înființării Institutului român din Leipzig. Dar lucrările realizate sînt deficitare sub numeroase aspecte: metoda de adunare a materialului, sistemul de transcriere fonetică, interpretarea științifică a datelor obținute etc [1].

---

* Comunicare prezentată la Colocviul științific *"100 Jahre Rumänistik in Leipzig"* (22 – 23 octombrie, 1993).

[1] Nu este locul să prezentăm principalele realizări ale precursorilor dialectologiei științifice românești din secolul trecut. Informații, în acest sens, pot fi găsite la: S. Pop, *La dialectologie. Aperçu historique et méthodes d'enquêtes linguistiques*, I. *Dialectologie romane*, p. 667 – 733; R. Todoran, *Schiță a istoriei dialectologiei românești*, în volumul colectiv *Dialectologia română*, București, 1977, p. 39 – 54; P. Lăzărescu, *Schiță de istorie a dialectologiei românești*, în volumul colectiv *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, 1984, p. 109 – 122.

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

să înțeleg și acest mod în care concepeau cei vechi limba, ca proprietate concretă a vorbirii, ca existență, să spunem așa, adverbială.

Limba ca un „știut", ca un obiect, reprezintă altă concepție despre limbă, adică nu limba concretă, în vorbire, ci limba în conștiința fiecărui vorbitor. Și la această concepție se ajunge în cultura occidentală destul de tîrziu, deși sînt începuturi încă din epoca latină. După un savant german, J. Lohmann, la această nouă concepție despre limbă s-ar ajunge de-abia în epoca Renașterii; și în țările de limbă germană, după J. Lohmann, pe vremea lui Luther și, în parte, datorită lui Luther, s-ar fi ajuns la această nouă concepție, după care vorbirea e separată de limbă. Se știe că o limbă se vorbește, adică o limbă se realizează în vorbire.

O teorie coerentă a limbii și a vorbirii trebuie să țină seama de următoarele fapte: **a)** că limba se prezintă ca a d v e r b al vorbirii, ca proprietate a vorbirii; **b)** că este ceva ș t i u t, că este ceva care se prezintă ca normă a vorbirii în conștiința fiecărui vorbitor; și **c)** că se prezintă cu această obiectivitate cu care se prezintă în conștiința fiecăruia ceea ce este în realitate și concret, de fiecare dată individual, însă în același timp aparținînd și altora, și la fiecare individ se prezintă cu această dimensiune a l t e r i t ă ț i i: a fi și al altora, a fi al comunității, al poporului, al unui anumit grup social. Aceasta se prezintă în vorbirea curentă cînd cineva zice, de exemplu: „Așa se spune în românește, în limba română", deci e ceva care are obiectivitate istorică.

Mi-am propus deci să împac și aceste două moduri de a concepe limba cu ceea ce se putea deduce din F. de Saussure și A. Gardiner și, prin anul 1955, am ajuns la prima formulare, care a rămas, mai mult sau mai puțin, definitivă și care explică, într-un sens, activitatea mea ulterioară, care a fost o activitate de dezvoltare și de explicare, tot așa, în sensul etimologiei, a acestei teorii și a ideilor, a noțiunilor implicate în această teorie.

Vă spun imediat care este acest c a d r u g e n e r a l, ca să împăcăm toate aceste puncte de vedere, ce au valoarea lor și care corespund, într-un sens, realității limbajului. Ca să împăcăm aceste diferite puncte de vedere, trebuie să plecăm de la faptul că limbajul este o activitate umană universală. Toți oamenii vorbesc și vorbesc cînd nu dorm, vorbesc mereu, fiindcă și „a nu vorbi", pentru om înseamnă „a suspenda activitatea de a vorbi", adică ori „a fi încetat să vorbească", ori „a nu vorbi încă", fiindcă ceea ce numim *a tăcea* nu e chiar ca deosebirea între t ă c e r e a o a m e n i l o r, între faptul că nu vorbesc sau că au suspendat activitatea de vorbire și l i n i ș t e a, t ă c e r e a l u c r u r i l o r; în limba latină, de exemplu, oamenii *tacent* și lucrurile *silent: tacere* și *silere* înseamnă „a tăcea pentru ființe umane" și, respectiv, „a tăcea pentru lucruri și pentru ființele care nu vorbesc".

Deci, toți oamenii vorbesc, toți știu să realizeze această activitate, însă această activitate umană universală se realizează totdeauna și în mod necesar

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

Despre dialectul meglenit, pe care Weigand pretindea că l-ar fi descoperit el pentru prima dată [2], formulează unele aprecieri care merită a fi reamintite. Astfel, el subliniază rolul de intermediar al dialectului meglenoromân între cel dacoromân și cel aromân, după cum urmează: „Die Sprache, das Meglen, verbindet das Dacorumänische mit dem Mezedorumänischen so innig, daβ jeder Versuch beide als selbstständig aus dem Latein entwickelte Sprachen behandeln zu wollen zur Unmöglichkeit wird" [3] (*Vlacho-Meglen*, p. 54). De asemenea, este scoasă în relief unitatea inițială a celor patru ramuri românești: „Keine der von mir aufgestellten Unterschiede ist derartig, daβ er nicht seine Erklärung im Urrumänischen fände, während die Dialekte in ihrer Gesamtheit sich scharf von den übrigen romanischen Sprachen abheben" [4]. Între vorbitorii dialectelor românești, constată Weigand, există și numeroase asemănări de natură psihică: „ ... dann ist man überrascht durch die oft auffallende Übereinstimmung in der Ausdrüchsweise, in Redewendungen, in der Wahl der Bilder, kein Zweifel, eine und dieselbe Seele belebt die vier Dialekte" [5] (*ibid.*).

Noțiunea „das Urrumänische", folosită de Gustav Weigand în a doua sa lucrare de dialectologie românească, merită a fi reținută, deoarece ea a cunoscut o carieră remarcabilă în lingvistica românească. Ea se referă la o fază din istoria limbii române care prezintă multe asemănări cu fazele echivalente din istoria limbilor indo-europene („das Urindogermanische"), a limbilor germanice („das Urgermanische"), a limbilor slave („das Urslavische") etc. S. Pușcariu va calchia denumirea *Urrumänisch* prin *străromân (ă)*. Alți lingviști vor vorbi de „româna primitivă" sau de „româna comună", de „protoromână" etc., ca de o fază specială, care nu există în istoria altor limbi romanice.

De asemenea, poate fi reținută observația făcută de Gustav Weigand cu privire la îndeletnicirile aromânilor din zona muntelui Olymp și, în genere, ale tuturor aromânilor. Aceștia sînt mai ales negustori, meseriași, și anume argintari îndemînatici, apoi hangii, precum și ciobani, cunoscuți în acea vreme în toată

[2] Vezi A. Philippide, *Specialistul român*, în *Lui Titu Maiorescu omagiu*, București, 1900, p. 96–97; Th. Capidan, *Meglenoromânii*, I, *Istoria și graiul lor*, București, 1925, p. 7 – 10, unde se arată că această ramură românească a fost semnalată, încă din anii 1859, 1867, 1874, 1885, de B. Nicolaides, I. G. v Hahn, Apostol Mărgărit, M. E. Picot, N. Popilian.

[3] Limba, meglenoromâna, unește dacoromâna cu macedoromâna atît de strîns, încît orice încercare de a vrea să le tratezi pe amîndouă ca pe niște limbi dezvoltate în mod independent din latină devine o imposibilitate".

[4] „Nici una dintre deosebirile stabilite de mine nu este de o asemenea factură încît să nu-și găsească o explicație în "româna primitivă", în vreme ce dialectele privite în totalitatea lor se separă net de restul limbilor romanice".

[5] „ ... oricine este surprins de concordanțele bătătoare la ochi în privința modului de exprimare, a expresiilor idiomatice, a alegerii imaginilor; nici o îndoială, același suflet dă viață celor patru dialecte".

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

Turcia. Dar a-i considera pe toţi un popor de ciobani este o eroare grosolană: „Sie deshalb als ein Volk von Hirten darstellen zu wollen, wie man dies oft gethan hat, ist ein grober Irrtum“ [6] (*Olympo-Walachen*, p. 7).

Trecînd la lucrările de geografie lingvistică, vom observa că *Atlasul lingvistic al teritoriului dacoromân* (*WLAD*) nu trebuie separat de studiile dialectale apărute în „Anuar“ despre dialectele de pe Tisa şi Someş, despre cele din Transilvania, Banat, Muntenia, Dobrogea, Moldova, despre dialectele din Basarabia şi Bucovina (aceasta din urmă publicat într-un volum separat). Toate alcătuiesc un corp comun, căci studiile din „Anuar“ şi hărţile din *Atlas* se completează reciproc, fapt ignorat de cei mai mulţi dintre cei care au analizat *Atlasul* lui Weigand. Într-adevăr, în studii, materialul lingvistic, adică formele, sunetele, cuvintele etc. sînt redate în mod brut, aşa cum au fost înregistrate în anchete, însoţite şi de unele explicaţii şi înglobate, adesea, în contexte (poezii populare, poveşti etc.), în vreme ce pe hărţile *Atlasului* acelaşi material (o parte din el, cel fonetic, în primul rînd), selectat în vederea clarificării unor chestiuni de istorie a sunetelor, este prelucrat, adică transpus în simboluri, întocmai cum se va proceda mai tîrziu în cazul a numeroase atlase naţionale şi regionale. A afirma, cum s-a întîmplat, că *Atlasul* lui Weigand nu ar avea un titlu corespunzător, pentru că, ocupîndu-se numai de aspectul fonetic, nu poate fi denumit „lingvistic“, este o procedare incorectă. Celălalt material lingvistic (morfologic, sintactic, lexical, semantic etc.) se găseşte în studiile dedicate fiecărei zone cercetate, studii apărute în "Anuar" şi folosite din plin de cercetători, împreună cu hărţile atlasului.

Pe de altă parte, recurgerea la simboluri pentru prezentarea sintetică a fenomenelor fonetice reprezintă o inovaţie în dialectologia românească. În general, se poate spune că *Atlasul* lui Gustav Weigand este una dintre primele opere de geografie lingvistică din domeniul romanisticii şi chiar şi din alte domenii lingvistice. După A. Kuhn, cercetătorul de la Leipzig are prioritate absolută în domeniul romanisticii [7], dacă luam în considerare faptul că anchetele sale pentru Atlas au început în anul 1895. Pentru dialectologia românească, lucrarea lui Gustav Weigand marchează prima fază de dezvoltare a metodei de cercetare geografică a limbii române. Ea va influenţa în mod hotărîtor evoluţia ulterioară a dialectologiei româneşti, sub aspectul care are în vedere cartografierea graiurilor populare.

---

[6] „ A-i prezenta, de aceea, ca pe un popor de ciobani, cum s-a făcut adesea, este o eroare grosolană“.

[7] „Trotzdem auch für die Romania selbst der Prioritätsrang dem Leipziger Forscher Gustav Weigand zusteht“, în *Sechzig Jahre Sprachegeographie in der Romania*, în „Romanistisches Jahrbuch“, I, 1947, p. 27 – 28 (apud S. Pop, *La dialectologie*, I, p. 708).

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

Prima fază de dezvoltare a geografiei lingvistice românești a fost urmată de încă trei de-a lungul secolului care se apropie de sfîrșit. Astfel, a doua fază s-a desfășurat între cele două războaie mondiale, cu prelungiri pînă în a doua jumătate a secolului. Inițiatorul noii lucrări de geografie lingvistică denumită *Atlasul lingvistic român* (*ALR*) este Sextil Pușcariu, un elev al lui Gustav Weigand și în domeniul cercetărilor dialectale, căci profesorul și elevul au făcut cercetări împreună asupra unor graiuri dacoromânești la sfîrșitul secolului trecut, S. Pușcariu publicînd lucrarea *Der Dialekt des oberen Oltthales*, în „Jahresbericht", V, 1898, p. 158 – 191, după metoda de lucru și cu transcrierea fonetică a cercetătorului de la Leipzig. Desigur că în alcătuirea *ALR*, S. Pușcariu a ținut seama de rezultatele geografiei lingvistice din primele decenii ale secolului nostru, mai cu seamă ale geografiei lingvistice franceze (J. Gilliéron). De aceea, noua lucrare de geografie lingvistică românească este caracterizată printr-o problematică mult mai bogată și mai variată, fapt care a făcut ca recenzenții primelor volume ale *ALR* să aprecieze această operă în termeni foarte elogioși. Meritul în realizarea lucrării revine în egală măsură și celor doi colaboratori ai lui S. Pușcariu, anume Sever Pop, anchetatorul și autorul *ALR I*, și Emil Petrovici, anchetatorul și autorul *ALR II*. Cei doi anchetatori au fost, totodată, și autori ai *Micului Atlas lingvistic român* (*ALRM*), care conține, ca și Atlasul lui Weigand, dar într-o cantitate mult mai mare, materialul lingvistic redat pe hărți cu ajutorul unor simboluri colorate.

A treia etapă de dezvoltare a geografiei lingvistice în România, aflată în curs de desfășurare, se concretizează în noile *Atlase lingvistice regionale* (*NALR*), realizate de dialectologi din București, Cluj, Iași, Timișoara, Chișinău. În ultimul centru, a fost elaborat *Atlasul lingvistic moldovenesc* (*ALM*), din care au apărut 5 volume. *Noul atlas lingvistic pe regiuni* a fost inițiat de Emil Petrovici și Boris Cazacu, iar realizatorii lui, anchetatorii și autorii, sînt dialectologi din generația de imediat după al doilea război mondial, unii și mai tineri. Pînă în prezent, au fost publicate 5 volume din atlasul Olteniei, 3 volume din cel al Maramureșului, un volum din cel al Banatului (+ un volum introductiv), un volum din cel al Moldovei și Bucovinei (+ un volum introductiv) și un volum din cel al Transilvaniei (+ un volum introductiv).

A patra fază este reprezentată de elaborarea *Atlasului limbilor Europei* (*Atlas linguarum Europae, ALE*), cu un chestionar propriu și cu o rețea nouă de puncte cartografice, pentru întregul teritoriu dacoromânesc, inclusiv graiurile din Basarabia și din Bucovina de nord. În ultimul caz, anchetele au fost întreprinse de dialectologii din Chișinău. Comitetul național român pentru ALE este alcătuit din dialectologi din principalele centre ale țării. Opera, în curs de publicare, este realizată sub auspiciile UNESCO.

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

Revenind la *Atlasul* lingvistic al lui Gustav Weigand, vom scoate în evidență cîteva aspecte teoretice și practice care pot prezenta interes și astăzi pentru lingviști, etnologi, istorici și chiar politicieni. Ele se întîlnesc în *Cuvînt înainte* (*Vorwort*) la *WLAD*, p. 1 – 34, în studiul *Despre dialectele românești*, în „Convorbiri literare", XLII, 1908, nr. 4, p. 441 – 448, și în studiul *Welchen Zwecken dient der linguistischer Atlas des dacorumänischen Sprachgebietes*, în Jb., XV, 1909, p. 135 – 154 [8].

1. Gustav Weigand are meritul de a fi alcătuit un sistem unitar de transcriere fonetică, apt să redea toate variantele dialectale românești. Chiar dacă în pregătirea sa fonetică au putut fi descoperite lacune importante, de pildă teoria sa privind natura vocalelor românești *ă* și *î*, pentru care vezi A. Philippide, *op. cit.*, p. 76 – 78, totuși în sesizarea unor nuanțe fine ale diferitelor sunete dialectale urechea sa nu s-a înșelat. Astfel, el a sesizat diferența fină de timbru, determinată de locul de articulație diferit, dintre spirantele de tip moldovenesc, notate în ALR prin *ŝ* și *ẑ* (provenite din grupurile *ce, ci; ge, gi* sau din palatizarea spirantelor labio-dentale *f* + *i*; *v* + *i*), și cele de tip bănățean (provenite tot din grupurile *ce, ci; ge, gi* dar și din dentalele *t* + *e, i; d* + *e, i*), dar nu a crezut necesar să recurgă la un semn special pentru cele două tipuri de fricative: „ ... denn daß Banater *ś, ź* ein wenig weiter vorn artikuliert wird kommt nicht in Betracht" (*Vorwort*, p. 11). În transcrierea fonetică a *ALR*, s-a ținut seama însă de diferența dintre cele două spirante, creîndu-se semne diferite pentru fiecare: *ŝ* și *ẑ* pentru cele de tip moldovenesc și *ś, ź* pentru cele bănățene. Un alt exemplu în sprijinul ideii de mai sus este oferit de sesizarea timbrului special, velar, al africatelor din graiul maramureșean, *č* și *ǧ* (*ibid.*). De asemenea, Gustav Weigand a sesizat

[8] În afară de lucrările menționate la nota 1, activitatea dialectologică (și lingvistică, în general) a lui G. Weigand a mai fost analizată, extrem de critic, de A. Philippide, *Un specialist român la Lipsca*, în „Viața românească" (extras), Iași 1909, p. 171; apoi de S. Pușcariu, *Pe marginea cărților*, în „Dacoromania", IV, Cluj, 1924 – 1926, Partea a II-a, p. 1333 – 1356; *idem, Gustav Weigand (1 februarie 1860 – 9 iulie 1930)*, necrolog, în "Dacoromania", VI, Cluj, 1931, p. 646 – 647; I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, 1961, p. 25; Ștefan Giosu, *Metode de studiere a dialectelor*, în volumul colectiv *Dialectologie română*, București, 1977, p. 78 – 79; D. Macrea, *Un promotor german al lingvisticii românești. Gustav Weigand*, în volumul *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, 1965, p. 229 – 245; Vasile Frățilă, *Gustav Weigand și onomastica balcanică*, în *Lexicologie și toponimie românească*, Timișoara, Ed. Facla, 1987, p. 155–183; *idem., Contribuția lui G. Weigand la cercetarea subdialectului bănățean*, în *Contribuții lingvistice*, Ed. de Vest, Timișoara, 1993, p. 274–297; Helmut Wilhelm Schaller, *Gustav Weigand. Sein Beitrag zur Balkanphilologie und zur Bulgaristik*, Südosteuropa-Schriften, Band 12, Hieronymus, München, 1992, p. 149, cu o bogată bibliografie, mai puțin cea menționată de noi mai sus (cu excepția lucrării lui D. Macrea). Lucrările lui Weigand conțin și numeroase erori, unele din ele deosebit de grave. Noi vom insista, însă, asupra contribuțiilor sale care au rezistat pînă astăzi, asigurîndu-i autorului lor un loc aparte în istoria lingvisticii românești.

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

barbă? Deci, fiindcă acolo ar fi ceva **nou**, ar fi o informație care n-ar fi conținută în noțiunea însăși de femeie.

Deci toate aceste lucruri depind de o „știință", de o competență care se aplică vorbirii în orice limbă, fiindcă e vorba de principii și de criterii ale gîndirii în general și de cunoștințele pe care le avem cu privire la lumea în care trăim. Tot așa, în cazul lui *Petru* care este *numeros* sau care este *doisprezece* sau în cazul continentelor care sînt 4 și nu 5, 3, în realitate, nu e vorba de o normă a limbii engleze sau a limbii franceze ș.a.m.d., ci este vorba de o normă a gîndirii în general; nici într-o limbă 5 nu poate fi 4 și 4 nu poate fi 3 sau, dacă spunem că *cei cinci erau patru* și *cei patru erau trei*, o spunem cu o anumită intenție și ascultătorul încearcă să vadă care este motivarea acestei contradicții.

Tot felul de expresii și de construcții, în orice limbă, depind tocmai de cunoașterea intuitivă a acestor principii ale gîndirii în general și de cunoașterea lucrurilor, independent de organizarea realității într-o limbă anumită, într-o limbă determinată. De exemplu, dacă spunem: *Cineva este inteligent ca un măgar* sau *Cineva este prost ca un măgar*, îi atribuim exact același nivel de inteligență, fiindcă înțelegem că măgarii nu sînt prea inteligenți. Deci, dacă-i spune cineva cuiva: *Matale ești prost ca un măgar*, acesta îi cere să retragă această insultă, și atunci el îi spune: *Nu, nu, am greșit, dumneata ești inteligent ca un măgar*, deși înlocuiește pe *prost* cu *inteligent*, îi atribuie în fond exact același nivel de inteligență, fiindcă e vorba de ceea ce credem că se aplică lucrurilor, în cazul acesta, cunoașterea pe care o avem cu privire la măgar. Cînd spunem *soarele, luna* ș.a.m.d., deși aceste nume nu sînt nume proprii, obiectul desemnat este cu totul identificat, fiindcă, în contextul nostru natural, nu cunoaștem decît un soare și o lună. Și dacă am spune, de exemplu, *Care copac?*, acest *Care copac?* e interpretat altfel decît dacă spunem *Care soare?* Cînd întrebăm *Care copac?* înțelegem „care dintre mai mulți copaci", adică e vorba de o interpretare, pe cînd dacă spunem *Care soare? Ce soare?*, de exemplu, într-un context ca: *Uită-te la soare. – Ce soare? nici nu se vede deloc* sau *e așa de palid...*, în acest caz, expresia are cu totul alt sens, este vorba de existența sau inexistența lucrurilor și nu de o alegere între aceste lucruri; nu înseamnă că alegem unul dintre sori (*Care soare?*), ci înțelegem că acest *soare* este opus la unul imaginat ori afirmat anterior. Deci întrebarea are cu totul alt înțeles, fiindcă în universul nostru empiric cunoaștem un singur soare; pe cînd dacă ar fi mai mulți, ca în astronomie, atunci ar fi un obiect între altele. Tot așa, cînd afirmăm ceva cu privire la o parte a unei cantități definite, atunci negăm implicit același lucru cu privire la rest și viceversa. Dăm un exemplu mai subtil, poate; îi spune A. unei doamne: *Jumătate din ce spui matale sînt neghiobii;* aceasta se supără foarte mult și îi cere mînioasă să retragă această insultă – și ce mod mai frumos de a retrage decît de a nega ce s-a afirmat? –, iar atuncea A. zice: *Scuzați-mă,*

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

aveți dreptate, jumătate din ce spuneți dv. nu sînt neghiobii. Ce se întîmplă, ce s-a întîmplat aici? S-a întîmplat următorul lucru: că orice afirmație parțială implică o negație cu privire la partea cealaltă: *Din zece prieteni numai unul a venit*, asta înseamnă că ceilalți n-au venit. Dacă zicem: *Jumătate din ceea ce spuneți sînt neghiobii*, afirmăm asta cu privire la o jumătate, ceea ce înseamnă că cealaltă jumătate nu sînt neghiobii; și cînd spunem: *Jumătate din ceea ce spuneți nu sînt neghiobii*, atuncea vorbim de cealaltă jumătate și, deci, aceasta implică faptul că cealaltă jumătate sînt neghiobii. Și asta în orice limbă: franceză, engleză ș.a.m.d., fiindcă faptul depinde de principii ale gîndirii în general.

Deci recunoaștem că există o competență elocuțională, norme ale vorbirii în general, norme, pe de o parte ale gîndirii în general, pe de altă parte, norme determinate de cunoașterea lucrurilor, de cunoașterea lumii.

Fiecare activitate se bazează pe o *tehnică*, adică pe o serie de norme intuitive pentru realizarea acestei activități, pe un anumit fel de cunoaștere. Prin *tehnică* înțelegem ceea ce în grecește se numea tocmai *téchne* (τέχνη), acea cunoaștere, acea știință care se manifestă în activitate, care este o știință sigură, însă intuitivă, nu reflexivă sau justificată; ea se deosebește, deja în limba greacă, și mai mult încă la scriitorii greci, de *dóxa* (δόξα), pe de o parte, care este o cunoaștere nesigură, o părere, și, pe de altă parte, de *epistéme* (ἐπιστήμη), care are sensul de știință justificată, reflexivă. În acest sens, toată competența lingvistică este tehnică, este cunoaștere sigură, dar intuitivă. Vorbitorul știe cum se spune, de ce spune ce spune, însă nu poate explica altfel decît prin faptul că „așa se spune". Lingvistul este acela care trebuie să treacă de la această *téchne* a vorbitorului la *epistéme* și să explice care este justificarea normelor, atît în sens sistematic, la un moment dat, cît și din punctul de vedere al tradiției, al istoriei.

Ne întoarcem mai tîrziu la competența idiomatică, care, de altfel, e bine cunoscută. Acum, numai cîteva cuvinte despre competența expresivă. Am văzut că există o competență, un *saber* care se referă la a vorbi în situații determinate și cu privire la anumite lucruri, cu anumiți interlocutori. Este ceea ce se spune – în sens negativ – cînd constatăm că ceea ce spunem nu corespunde normelor, cînd spunem că sîntem incapabili să scriem o scrisoare de condoleanțe, adică să construim acest fel de text, sau cînd o doamnă ne atrage atenția: „Nu se vorbește așa cu o doamnă!" (e vorba de anumite norme pentru a vorbi cu o doamnă, nu?), sau în cazul acelor texte care sînt texte tradiționale. Într-o comunitate există chiar norme de construire a unor asemenea texte concrete, dacă sînt texte tradiționale; sînt norme cu privire la existența acestor texte sau la inexistența acestor texte. În comunitatea de limbă franceză, de exemplu, nu există textul *Bon matin*, pe care-l avem în limba română: *Bună dimineața*, sau în germană, sau în engleză: *Guten Morgan*, *Good morning*

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

sondern um wohlbegrenzte Gruppen eigenartiger Dialekte, die wie ein Mosaik auf der Karte erscheinen" [14] (*WLAD, Vorwort*, p. 11). Astfel de „dialecte-mozaic", cu graiuri în care procesul nivelării lingvistice nu se terminase în vremea lui Weigand (în multe cazuri el durează și astăzi), sînt următoarele: dialectul din Bucovina, în care caracterul de „dialect-mozaic" se păstrează pînă în prezent, dialectul din Țara Moților, cel din sudul Olteniei, dialectele românești din teritoriul săsesc dintre Olt și Tîrnava Mare, dialectele din Dobrogea, cele din sudul Basarabiei și altele.

Cu unele corecturi, tabloul repartiției dialectale schițat de Gustav Weigand își menține valabilitatea. Numai Emil Petrovici a reușit să adune argumente pentru existența unui dialect bine conturat în Crișana, iar punctul său de vedere a fost acceptat de cei mai mulți lingviști. Cît privește dialectul maramureșean, existența sa a fost admisă, cu rezerve, și de G. Weigand. Mai puțini sînt dialectologii care pledează pentru admiterea unui dialect transilvănean propriu-zis, cuprins între o linie Dej – Alba-Iulia – Miercurea Ciuc – Carpații Orientali – Munții Rodnei (G. Ivănescu). Pe de altă parte, cu ajutorul noilor atlase lingvistice regionale (*NALR* și *ALM*), pot fi distinse și alte „dialecte de tranziție", pe arii mai limitate, și chiar și unele „dialecte-mozaic".

5. Diferențele dialectale menționate nu vin în contradicție cu faptul că, în comparație cu alte teritorii romanice, cel al dacoromânei se prezintă mai unitar. Acest caracter al dacoromânei a fost explicat, în mod curent, prin păstorit și transhumanță (O. Densusianu). În realitate, dialectele-mozaic au rezultat prin colonizare internă, fenomen care a avut loc de-a lungul a mai multor secole, pînă în secolul al XX-lea. Gustav Weigand a observat această particularitate a spațiului lingvistic dacoromânesc și a tratat-o într-un capitol special din *Prefața* la *WLAD*, sub titlul *Die Volksbewegung (Wanderung) spiegelt sich in den Dialekten resp. auf den Karten wieder* [15] (*Vorwort*, p. 16).

Următoarele graiuri dacoromânești, după opinia lui Gustav Weigand, au fost aduse din altă parte: unele graiuri din Oltenia (Dolj) ar proveni din nordul Transilvaniei și din Maramureș (graiurile cu *sker* ´fier`); graiul din localitatea Călugăreni, de pe Valea Bistriței, în Moldova, ar fi de origine bănățeană; graiul din sud-estul Transilvaniei, pînă la Pasul Bretcu, ar fi de origine muntenească; tot de origine muntenească sînt graiurile din Dobrogea, apoi cele din unele zone ale Moldovei și din sudul Basarabiei; în județele muntenești Argeș, Muscel și Prahova, sînt numeroase graiuri transilvănene; printre vorbitorii dialectului bănățean, s-au stabilit vorbitori de grai oltenesc (*bufenii* și *țărenii*); tot graiuri de

[14] „ ... căci nu este vorba de un nou dialect care a rezultat prin amestecul altor dialecte diferite, ci de grupuri bine delimitate de dialecte specifice, care apar pe hartă ca un mozaic".

[15] „ Mișcările de populație (migrațiile) se reflectă în dialecte, respectiv pe hărți".

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

tip oltenesc se întîlnesc în partea de nord-est a Serbiei și de nord-vest a Bulgariei (pe Valea Timocului); acestea se învecinează spre vest cu graiuri românești venite în Serbia din Banat; graiuri de tip moldovenesc sînt semnalate de Weigand și în nordul Dobrogei [16]. Tot prin migrații se poate explica prezența în patru localități din Banat a unor graiuri cu *s* și *z*, în loc de *ș* și *j* (*š*, *ž*), al căror punct de plecare par a fi fost cele 16 localități cu același fenomen din nord-vestul Oltenici. Particularitatea fonetică în discuție caracterizează graiul ceangăilor din Moldova, întîlnindu-se în cca 50 de localități din această provincie. Acești vorbitori ai unui dialect maghiar nu cunosc în dialectul lor maghiar șuierătoarele *š*, și *ž*. De aceea, cînd vorbesc românește, rostesc, de pildă, *sase*, în loc de *șase*, sau *cozoc*, în loc de *cojoc*. Această trăsătură dialectală a fost prezentată de Gustav Weigand în lucrarea *Der Ursprung der s- Gemeiden*, în Jb., IX, 1902, p. 131 – 137. El a atribuit-o dialectului ceangăiesc, după ce, pentru graiurile din Banat, își pusese întrebarea dacă nu cumva ar fi vorba de niște greci românizați.

Colonizarea internă în spațiul dacoromânesc a avut loc de-a lungul ultimelor opt secole. Direcția principală a migrațiilor a fost dinspre Transilvania înspre Moldova, înspre Bucovina și înspre Basarabia, precum și spre sud, peste Carpații Meridionali, în Muntenia, Oltenia și Dobrogea. Prezentarea datelor istorice și etnografice privind acest fenomen de demografie istorică de o importanță capitală în istoria poporului român a fost făcută în lucrarea de sinteză a istoricului clujean Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele al XIII-XX*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, 1977. Pe baza informațiile din această lucrare și din încă multe alte lucrări și studii dedicate acestei chestiuni, G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 468; 458 urm., a formulat teoria despre „*amestecul dialectelor*", prin care se poate explica relativa unitate a dialectului dacoromân. Rolul păstoritului a fost mult mai modest. De aceea, observația făcută de Gustav Weigand cu privire la rolul deplasărilor de populație în apariția „dialectelor de tranziție"; dar mai ales a „dialectelor-mozaic"; capătă, din perspectiva menționată, o importanță cu totul deosebită.

6. Anchetele dialectale i-au oferit lui Gustav Weigand argumente pentru formularea unor principii de lingvistică generală. Domeniul avut în vedere este cel fonetic, care este tratat din perspectivă diacronică și sincronică.

a) Prima constatare cu valoare generală, la care au ajuns și alți dialectologi (J. Gilliéron), este aceea că: „Fiecare cuvînt are propria sa istorie"("Jedes Wort hat seine eigene Geschichte"; *WLAD*, *Vorwort*, p. 18). Pentru ilustrarea acestui

[16] Despre aceste graiuri moldovenești trebuie să facem precizarea că, după informațiile date de Dimitrie Daniel Philippide, în Ιστορία τῆς Ρουμουνίας, Leipzig, 1816, ele își au originea în graiurile din Soroca și Orhei. După ocuparea Basarabiei de către ruși, în 1812, moldovenii din zonele amintite au fost nevoiți să treacă în Turcia (în 1818).

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

principiu, Gustav Weigand prezintă reflexele dialectale românești ale lat. *fĕrum*; *clavis*; *dĭgĭtus*; *pĭscis*; *vĭridis*; apoi a variantelor numeralelor *șase, șapte* etc.

b) A doua constatare principală este că: „Schimbările fonetice pornesc de la cuvinte izolate" ("Die lautlichen Veränderungen gehen von einzelnen Wörter aus"; *WLAD, Vorwort*, p. 19). Ca exemplu pentru acest principiu, este dată palatalizarea fricativei labio-dentale *f*, în formele verbului *a fi*, din unele texte vechi, texte care, în alte cuvinte, nu cunosc această schimbare. De asemenea, este invocat fenomenul dispariției africatei *ʒ́* (*dz*), mai întîi în interiorul cuvintelor și numai în anumite arii dialectale. Înlocuirea lui *ʒ́* prin *z* durează de mai bine de 300 de ani; în unele cuvinte ea s-a produs, în altele nu.

c) „Schimbările fonetice pornesc de la un singur individ" ("Die lautlichen Veränderungen gehen vom Einzelnen aus" (*WLAD, Vorwort*, p. 19 – 20). Ele sînt acceptate, eventual, de familie, apoi de locuitorii localității respective, după care se răspîndesc în graiul dintr-o zonă mai întinsă. Pentru ilustrare, Gustav Weigand semnalează apariția unui ρ (*r* uvular) în unele localități de pe cursul superior al rîurilor Olteț și Tărîia, din județul Vîlcea. Acest sunet s-a generalizat în dialectul fărșerot, după ce, crede Weigand, el a fost o apariție individuală și apoi a devenit un fenomen familial. De un împrumut din limbile vecine nu poate fi vorba, pentru că fenomenul nu există în aceste limbi. Tot ca o inovație individuală trebuie privită rostirea ca *ʦe, ʦi* a grupurilor *ce, ci* (*ĉe, ĉi*), semnalată de Gustav Weigand în cîteva sate din Transilvania, în care nu poate fi vorba de emigranți aromâni. Inovația însă nu s-a generalizat (vezi și Jb., VI, p. 31; Jb., VII, p. 273).

d) „Schimbările fonetice se generalizează numai atunci cînd se găsesc pe direcția unor mișcări articulatorii obișnuite" ("Die lautlichen Veränderungen werden nur dann allgemeiner, wenn sie in der Richtung einer geläufiger Articulationsbewegungen liegen"; *WLAD, Vorwort*, p. 20). G. Weigand face observația că în fiecare dialect se dezvoltă un anumit mecanism lingvistic, care poate influența asupra materialului lingvistic fie moștenit, fie pătruns recent în dialect. Astfel, împrumuturi recente, de origine germană, cum ar fi numele propriu *ʦăl*, în loc de *Zell*, sau *maşînă*, vădesc fenomene de velarizare proprii graiurilor populare în care au pătruns aceste cuvinte străine. Alte exemple: africata *ʒ́* (*dz*), care este obișnuită în graiul bănățean, apare aici și în cuvinte de origine slavă, ca *pădzăsc, dzahăr, ovădz*. Același mecanism fonetic explică de ce subst. *cheie* devine *pḱeie*, după modele ca *pḱatră, albġină* (vezi și Jb., VIII, p. 257). În cazul împrumuturilor recente, modificările survin în urma unui proces de "adaptare bruscă" (G. Ivănescu).

e) „[Schimbările] care nu se găsesc pe direcția mișcărilor articulatorii cunoscute rămîn limitate la un teritoriu restrîns și apoi dispar treptat în întregime; tot astfel este cazul cu inovațiile care fac un cuvînt de nerecunoscut sau

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

care provoacă batjocura vecinilor" ("Was nicht in den geläufigen Artikulationsbewegungen liegt bleibt auf ein kleines Gebiet beschränckt und schwindet allmählich ganz; daselbe ist der Fall mit Neuerungen die ein Wort unkenntlich machen, oder die die Spottlust der Nachbarn erregen"; *WLAD, Vorwort*, p. 20). Principiul este ilustrat cu exemple ca: micşorarea numărului de localităţi cu *s* (*s*- Gemeinde) s-a datorat faptului că vorbitorii din satele vecine îi luau în rîs pe cei care rosteau *sătse, asa*; de asemenea, aria dialectului rotacizant de altădată s-a restrîns treptat sub influenţa graiurilor nerotacizante din jur, ai căror vorbitori considerau rotacismul un fenomen aberant şi vrednic de luat în rîs. Rostiri cu *sḱ*-, pentru *ft*- (*skér* = *fier*) sau *ts* (= *ţ*), pentru *tś* (= *ĉ*), înregistrate în cîteva localităţi, se întîlnesc numai la generaţiile mai în vîrstă şi sînt pe cale de dispariţie.

f) „Schimbările fonetice care se bazează pe mutaţii articulatorice treptate, aproape inobservabile, capătă mai lesne o răspîndire generală, decît acele la care schimbarea este clar perceptibilă" ("Lautliche Veränderungen, die auf allmählichen fast unmerklichen Artikulationsverschiebungen beruhen, gewinnen leichter allgemeine Verbreitung, als solche, bei denen die Veränderung deutlich wahrnehmbar ist"; *WLAD, Vorwort*, p. 20 – 21). Ca exemplu, este dat fenomenul palatalizării labialelor. Acesta nu a avut loc pe tot teritoriul dacoromân, din cauză că inovaţia apărea în zonele mai îndepărtate ca o mutaţie fonetică prea mare, ca un „salt fonetic" ("Lautsprung") neobişnuit.

Consemnăm şi preferinţa lui Weigand pentru conceptul "Lautregeln" (= reguli fonetice), în loc de „Lautgesetze" (= legi fonetice).

7. Ultima hartă din WLAD, nr. 67, intitulată *Völkerkarte des rumänischen Sprachgebietes*, prezintă, în culori, teritoriul de limbă română, împreună cu zonele aloglote. Pe lîngă valoarea ştiinţifică, harta lui Weigand a avut, şi are, o mare importanţă istorică şi politică. Dintr-un anumit punct de vedere, această hartă poate fi comparată cu cea întocmită, la începutul secolului al XIX-lea, de învăţatul grec Dimitrie Daniel Philippide şi publicată, tot la Leipzig, în cartea Γεωγραφικὸν τῆς Ῥουμουνίας, 1816. Ca şi Gustav Weigand, Dimitrie Daniel Philippide a călătorit prin toate teritoriile locuite de români de la nordul Dunării. El a scris şi o Ἱστορία τῆς Ῥουμουνίας, care a apărut în acelaşi an, 1816, tot la Leipzig. În aceste lucrări, este folosită pentru prima dată, în limba neogreacă, denumirea de ţară, creată de la etnonimul *român*, anume Ῥουμουνία, pentru cele trei mari provincii româneşti: Ţara Românească, Transilvania, Moldova. Harta din cartea de geografie cuprinde toate aceste trei provincii. Despre autorul ei, învăţatul grec contemporan cu noi, Cleobul Tsourkas, spune că a fost "le visionnaire de la Grande Roumanien telle qu'elle se réalisa un siècle exactement après

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

cu *Grüß Gott!,* adică „salutăm pe Dumnezeu" sau în japoneză se zice *ohayō și ohayō* înseamnă „e ziuă, e devreme"; se înțelege, „e devreme, domnul meu", însă „domnul meu" nu se spune, se pune un verb anumit, care este verbul *gozaimasu* „este", se spune *Ohayō gozaimasu!* Însă, dacă traducem, îl traducem prin *Bună ziua,* adică prin ceea ce spune cealaltă comunitate și nu traducem prin *e devreme;* ceea ce am tradus, în acest caz, este tocmai sensul pe care îl are. Acest conținut, care s-ar găsi numai în texte, îl numim s e n s , de acord cu o veche tradiție, care începe, într-o formă mai mult sau mai puțin explicită, cu Sf. Ieronim, cu scrisoarea despre traducere a Sf. Ieronim, *Ad pammachium,* în care acesta spune că principiul său în traducere a fost acela de a traduce sensul și nu cuvintele: *sensum exprimere de sensu,* deși cu o anumită excepție, care în activitatea Sf. Ieronim avea destulă greutate, cu excepția *Sfintei Scripturi,* unde zice el că trebuie să traducem și cuvintele, fiindcă aici, *et ordo verborum misterium est* „și ordinea cuvintelor este un mister, o taină", și deci trebuie să se traducă și cuvintele, *cuvintele* în sensul de „semnificația" cuvintelor.

Deci avem și acest conținut al actului de vorbire, al discursului, care este sensul și care este ceea ce, în realitate, se interpretează; de exemplu, cînd interpretăm texte literare, nu interpretăm, în realitate, semnificația, ce spune limba, ci considerăm că desemnarea și semnificația, împreună, sînt din nou un semn cu un conținut de ordin superior, conținutul pe care-l numim s e n s . Cine, de exemplu, face un rezumat al textului sau ne arată că textul „spune următorul lucru" sau repetă chiar textul în întregime, rămîne la suprafața textului, adică ne arată desemnarea și semnificația, fără să ne/spună nimica despre sens. Ceea ce, din nefericire, un anumit tip de lingvistică textuală n-a înțeles și ne face structura desemnării din text, ca și cînd asta ar fi analiza unui text. Și, mai mult, acești reprezentanți ai lingvisticii textuale s-au considerat ca un fel de maeștri, de corifei ai acestei lingvistici textuale, care de fapt nu fac altceva decît să compună rezumate. Pe cînd scopul interpretării este tocmai acela de a revela sensul sau/și multiplicitatea sensurilor; deci aici trebuie să înțelegi că și tot ce se întîmplă în text și toate persoanele care apar într-un text au un sens; trebuie să înțelegi că personajele sînt instrumente pentru exprimarea sensului, că, de exemplu, Kafka nu vorbește despre Gregor Samsa în *Metamorfoză,* ci vorbește, prin Gregor Samsa, cu Gregor Samsa ca instrument. Și noi trebuie să ne întrebăm, cînd analizăm textul, ce înseamnă faptul că Gregor Samsa, trezindu-se într-o dimineață, se află transformat într-un gîndac; deci ne întrebăm care este sensul și, dacă sîntem destul de îndemînatici, uneori îl și descoperim. Putem înțelege perfect tot ce se spune într-un text literar ca semn, adică desemnarea și semnificația, fără să înțelegem nimic din sens. Și aceasta a fost deducția mea și concluzia cu care am început în 1955.

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

Dacă există aceste trei tipuri de conţinuturi, dat fiind că justificarea lingvisticii este tocmai explicarea formei prin conţinuturile care se exprimă, trebuie să existe şi trei lingvistici (continuare la tabelul de la p. 29):

lingvistică	judecăţi asupra realizării
lingvistica vorbirii în general	congruent
lingvistica limbilor	corect
lingvistica textului	*tò prépon* „potrivit, adecvat"

Pe lîngă lingvistica bine cunoscută a limbilor – lingvistica aceasta fundamentală, fiindcă, cum ştim, cum am mai spus şi-aicea, nu există limbaj care să nu fie limbă, nu există vorbire care să nu fie vorbire într-o limbă, – pe lîngă această lingvistică, am avea nevoie de o lingvistică a desemnării, anume de o lingvistică a vorbirii în general; şi problemele de bază ale acestei lingvistici a vorbirii le-am semnalat tocmai în acelaşi studiu în care susţineam acest cadru general, publicat în spaniolă, *Determinación y entorno, Dos problemas de una lingüística del hablar,* într-o revistă din Germania, „Romanistisches Jahrbuch" (VII, 1955–1956, p. 29–54), unde, tot pentru prima dată în lingvistica recentă, se propunea, de acord tocmai cu acest cadru general, şi o lingvistică a t e x t u l u i . De puţin timp lingvistica textului sau lingvistica textuală s-a dezvoltat, în parte din alte considerente şi pe alte criterii, însă locul lingvisticii textului a fost stabilit, pentru forma dată de mine, tocmai în acest studiu, *Determinación y entorno*, şi motivîndu-se prin sens, ca lingvistică a s e n s u l u i ; pe urmă, într-un curs universitar care a fost publicat, *Textlinguistik,* am tratat aceste probleme şi am aplicat această lingvistică textuală la multe texte, tocmai la Kafka, la Cervantes şi, mai ales, la mai mulţi poeţi greci vechi, mai ales la Alceu şi la poeta Sapho.

Această distincţie însă este importantă şi pentru activitatea lingvistică a vorbitorului, nu numai pentru activitatea lingvistului care studiază, fiindcă şi vorbitorul operează cu texte şi cu mai multe limbi, în anumite activităţi. De exemplu, activitatea de traducere operează, la acest nivel, cu semnificaţii, care însă nu se traduc, ci sînt instrumentele traducerii. Nimeni nu traduce dintr-o limbă în alta la acest nivel: se traduc numai texte; traducerea, la acest nivel, este explicarea unei semnificaţii în altă limbă, adică ceea ce găsim într-un dicţionar. Însă traducerea nu e un dicţionar, traducerea întrebuinţează semnificaţiile pentru a reda o anumită desemnare şi un anumit sens: sensul dintr-un text dat. Deci, cu privire la desemnare, vedem că avem o semnificaţie [1] într-o limbă, într-un text, se-nţelege, şi o semnificaţie [2] în cealaltă limbă. Noi însă nu trecem direct de la semnificaţie la semnificaţie, ci trebuie să trecem prin desemnare, pînă

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

REFLEXE ÎN TRADIŢIA ROMÂNEASCĂ ALE UNEI SINTAGME NEOTESTAMENTARE: ἄρτος ἐπιούσιος (*MATEI 6:11; LUCA 11:3*)

EUGEN MUNTEANU

0. Exegeţii care vorbesc de "comunitatea conceptuală europeană" au de cele mai multe ori în vedere nu o sumă bine delimitată de concepte comune tuturor culturilor naţionale din Europa, ci o anumită convergenţă în perceperea şi semantizarea realităţii, determinată de condiţii istorico-culturale care ţin de fundamentele greco-latine şi iudeo-creştine comune, ca şi de contactele şi interferenţele culturale multiple între componentele acestei comunităţi. Un factor privilegiat în procesul de interferenţă între culturile şi, implicit, între limbile naţionale ale Europei, îl constituie textul biblic. „Naţionalizarea" prin traducere a textelor sacre a determinat considerabile mutaţii şi restructurări în sistemele şi subsistemele semantice ale diferitelor limbi, datorate, de cele mai multe ori, necesităţii de a desemna concepte noi, încă nelexicalizate în respectiva limbă pînă la momentul respectiv. Crearea de semnificaţii lingvistice noi, corespunzătoare nevoilor de desemnare apărute, s-a petrecut în mod concret, la nivelul textelor, şi s-a difuzat apoi în diferitele stiluri funcţionale ale limbii respective. Înţelegem prin creare de noi semnificaţii fie recombinarea unor semnificaţii lexicale preexistente în limba receptoare prin utilizarea de „material morfematic" propriu (calcul lexical), fie transferul integral al unei noi unităţi lexicale (împrumutul lexical). Lexicalizarea unei mari cantităţi de concepte originare în textul biblic a supus pe traducătorii *Bibliei* celui mai mare efort de creativitate lingvistică din istoria limbilor europene moderne. Urmărirea, prin comparaţie textuală, a diferitelor versiuni naţionale ale *Bibliei*, a modului de structurare şi lexicalizare a unor concepte comune limbilor europene oferă preţioase informaţii şi argumente pentru determinarea unor zone din mentalitatea colectivă corespunzătoare fiecărei culturi naţionale în parte, ca şi culturii europene în genere.

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

vorba de unul care vorbea perfect englezește, chiar cu accent american, în America, însă nu vorbea în felul în care realizează textele, discursurile, englezii sau americanii și a fost descoperit, în sfîrșit, tocmai de aceea, fiindcă vorbea nu altfel ca limbă, ci altfel despre aceleași lucruri.

Toate activitățile care operează cu două sau mai multe limbi (traducerea, predarea limbilor străine) implică această deosebire. Putem înțelege, de exemplu traducerea, numai dacă facem această deosebire; este modul de a traduce pe care îl aplică intuitiv traducătorii buni. Aprecierea, evaluarea acestor planuri ale vorbirii este deosebită de fiecare dată. Judecățile se dau de cele mai multe ori în formă negativă, cînd se observă o abatere; iar cînd se exprimă în formă pozitivă, se referă la o valoare zero, adică la o simplă conformitate cu o normă: *este incorect; vorbește prost; e corect* etc.

Cînd spunem că o vorbire este *clară, coerentă* ș.a.m.d., chiar dacă ar putea să prezinte ici-colo și greșeli de limbă, vorbim despre nivelul universal. Și, de multe ori, cînd spunem despre un străin, de exemplu, că vorbește *mai bine* decît noi, nu înțelegem că vorbește mai bine decît noi la nivelul idiomatic, adică limba, fiindcă, altfel, nu ne-am da seama că-i străin, ci la nivelul acestui, să-i spunem, *saber* elocuțional, al acestei competențe generale.

N-avem de unde găsi un termen general pentru judecata asupra normelor acestui nivel. Spunem, în general: *„vorbește liber"* ori *„vorbește clar"*, ori, identificînd limbajul general cu limba, spunem că *vorbește românește;* nu zicem însă *spune românește,* în sensul „spune clar ceea ce vrei".

Eu am introdus pentru acest nivel un termen, ca să pot vorbi de toate judecățile care se referă la normalitatea acestui nivel și spun că aicea, la nivelul universal, e vorba de *congruență*: realizarea e congruentă sau incongruentă, adică nu *corect* sau *incorect,* ci *congruent* sau *incongruent,* însemnînd „de acord ori cu principiile generale ale gîndirii, ori cu o anumită cunoaștere a lucrurilor". La nivelul limbilor realizarea normală, ceea ce așteptăm, ceea ce cerem vorbitorului, este *corectitudinea.*

Corect este zero, este ceea ce se așteaptă de la oricare vorbitor; corect nu este nici o valoare, este pur și simplu normalitatea, conformitatea cu normele vorbirii într-o limbă anume. Pentru conformitatea cu normele discursului avem de la Aristotel un termen, *tò prépon* (τὸ πρέπον) 'a vorbi adecvat'. În alte limbi romanice găsim *approprié, appropiamo,* în română se spune sau *apropriat* sau *adecvat* (potrivit cu privire la lucruri, potrivit cu privire la interlocutor, potrivit cu privire la situație).

Judecata asupra unui text e determinată prin aceste trei criterii, deci ar putea fi un text congruent, însă incorect și ar putea fi corect, însă neadecvat.

Pînă acum am vorbit de norme și de aplicarea acestor norme în vorbire. Însă limbajul este activitate liberă și intențională și, deci, putem să suspendăm,

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

teologică a transsubstanțierii corpului christic prin pîinea comuniunii euharistice. Eusebios, Vasile cel Mare și Theophylactos cred chiar că, în cele două locuri din *Noul Testament*, subst. οὐσία, presupusul etimon grecesc, ar trebui citit θυσία ´jertfă`[4], interpretare care nu ar mai lăsa loc pentru nici un echivoc, dar care nu a mai fost sprijinită de nimeni.

Vechile versiuni orientale ale textului evanghelic[5] prezintă în acest loc opțiuni diverse. *Peschitta*, cea mai cunoscută versiune siriacă, traduce aici prin "pîinea necesității noastre", pe cînd versiunea siriacă timpurie echivalează printr-un adjectiv cu sensul ´continuu, neîntrerupt`. Nici versiunile copte nu concordă în acest loc, întrucît în textul evanghelic redactat în dialectul sahidic apare echivalența „care vine" (lat. *venientem*), iar în cel bohairic (coincident aici cu versiunea medie egipteană), opțiunea „cea de mîine" (lat. *crastinum*). Atribuirea unui sens temporal gr. ἐπιούσιος se regăsește și în *Itala*, cea mai veche versiune latinească a textelor sacre, unde, atît în Matei, cît și în Luca, apare sintagma *panis quotidianus* ´pîinea zilnică`; această opțiune creștină primitivă pare să fi prins rădăcini în tradiția latină, căci o regăsim la Tertulianus, *Adv. Marc.*, 4, 26: *quis mihi dabit panem quotidianum?*[6] Unii autori presupun chiar că Tertulianus a fost cel care a impus această interpretare (cf. DNTT, I, p. 251).

Problema este repusă în discuție de Hieronymus care, păstrînd în Luca 11:3 expresia *panis quotidianus*, ca și în *Itala*, propune pentru Mat. 6:11 sintagma *panis supersubstantialis*. După ERNOUT-MEILLET, s.v. *super*, adj. lat. *supersubstantialis* nu apare nici o dată pînă la Hieronymus și Ambrosius și pare o creație a autorului *Vulgatei*, care a calchiat modelul grecesc („traduit à contre sens de ἐπιούσιος", după cum explică lexicografii francezi). Procedeul de calchiere lexicală practicat de Hieronymus este foarte transparent: prepoziția/preverbul grecesc ἐπὶ a fost transpus prin echivalentul latinesc curent *super*, iar cît privește radicalul s-a optat pentru subst. gr. οὐσία, echivalat prin corespondentul, tradițional în terminologia filosofică latinească, *substantia*. Procedînd astfel, Hieronymus a avut în vedere cupluri derivative frecvent folosite în greaca neotestamentară, precum gr. ἐξούσιος, derivat de la subst. ἐξουσία ´putere, autoritate; putere mentală`, la rîndul său un derivat de la vb. ἐξουσιάζω ´a avea putere sau autoritate`. Dacă din punct de vedere formal transpunerea literală este facilă, nu același lucru se poate spune despre transferul semnificației, căci, la rîndul său, lat. *supersubstantialis* este echivoc din punct de vedere semantic. În ce sens a înțeles Hieronymus gr. οὐσία cînd l-a echivalat prin *substantia*? În cel general în textele filosofice clasice, ca și în cele ale

[4] Vezi THES. GRAEC., s.v. ἐπιούσιος.
[5] Vezi aparatul critic al ediției NT.
[6] Vezi THES. LAT., s.v. *cottidianus*.

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

sfinților părinți, unde însemna ´ființă, esență` sau ´substanță`; p. ext. ´proprietate`, sau în cel, mai rar dar totuși atestat chiar la Aristotel[7], de ´resurse; bunuri, posesiune în general`? Interpreți mai vechi sau moderni[8] glosează opțiunea lui Hieronymus, încercînd astfel să lămurească termenul grecesc însuși, prin expresia „(pîine) pentru întreținere" sau „(pîine) care servește la susținerea vieții", apelînd deci la sensul secundar al gr. οὐσία, cel de ´resurse, bunuri`.

Alți autori moderni[9] susțin și ei ipoteza derivativă a lui Hieronymus, considerînd însă că sensul care ar trebui subliniat aici ar fi cel de ´ființă; prezență`. Etimonul adj. ἐπιούσιος ar fi, în acest caz, participiul prezent ἐπών, ἐποῦσιος, al verbului grecesc ἐπεῖναι ´a fi prezent`; în pasajele în cauză ar fi deci vorba despre pîinea „care este prezentă în mîinile suplicantului" sau „care îi este suficientă pentru întreținerea zilnică". Numai că se ivește aici o dificultate formală aproape insurmontabilă: prezența lui ἐν ι, într-un context în care fonetica sintactică grecească impune întotdeauna eliziunea. O eventuală formațiune ἐπί + εἶναι nu putea rezulta decît sub forma ἐποῦσιος, căci, la întîlnirea unei vocale, iotul din ἐπί trebuie să cadă. De altfel, participiul ἐποῦσιος este foarte bine reprezentat în NT, ca să poată fi invocată o eventuală greșeală de copist tocmai în cele două pasaje cheie.

În consecință, alți cercetători au căutat pentru gr. ἐπιούσιος etimoane care să satisfacă deopotrivă exigențele formale și pe cele semnatice. Cel mai convenabil dintre acestea, care întrunește consensul cvasi-unanimității lexicografilor moderni, raportează termenul discutat la participiul ἐπιών, ἐπιοῦσα, ἐπιόν, al verbului ἐπειμί ´a se apropia`; (despre timp) a veni după; a urma[10] , formă servind în dialectul atic drept viitor al verbului ἐπέρχομαι. Forma ἐπιούσιος ar presupune funcționarea unui sufix adjectival –ουσιος, fapt foarte verosimil dacă se au în vedere adjective precum ἑκούσιος ´voluntar` ← subst. ἑκών ´voință`, ἐθελούσιος ´voluntar` ← subst. ἐθέλων ´voință`, γερούσιος ´bătrînesc` ← subst. γέρων ´bătrîn`[11]. Ideea că aceasta a fost calea urmată

[7] Cf. Bonitz, *Index aristotelicum*, p. 544, apud THAYER, s.v.

[8] THAYER, s.v., citează în acest sens pe comentatorul Euthymius Zigabenus din secolul al XII-lea, ca și pe autorii moderni Theodor Keim, *Geschichte Jesu von Nazara*, 3 vol., Zürich, 1867 – 1872 și Hermann Cremer, *Biblisch-theologisches Wörterbuch der Neutestamentlichen Gräzität*, 3, Gotha, 1883.

[9] Între care THAYER enumeră numele Leo Meyer, Kanphausen, Weiss, Delitzch, autori care au dedicat studii speciale rugăciunii domnești.

[10] Cf. BAILLY, s.v., LIDDEL-SCOTT, s.v., THAYER, s.v., CHANTRAINE, s.v. Foarte neglijentă apare de aceea redactarea art. ἐπιούσιος într-un dicționar mai recent, MAGNIEN-LACROIX, unde, atribuindu-i-se sensul ´quotidien`, termenul este explicat în mod ciudat prin ἐπί + ὤν, participiul de la verbul εἰμί ´a fi`!

[11] La ultimul exemplu poate fi invocată forma substantivală, intermediară din punct de vedere derivativ, γερουσία ´adunarea bătrînilor, senat`. Pentru celelalte exemple cf. Eugenio Coseriu, *Les procédés sémantiques dans la formation des mots*, în „Cahiers Ferdinand de

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)

intuitiv de evanghelişti cînd au creat termenul ἐπιούσιος este argumentată şi prin prezenţa participiului ἐπιών în sintagme temporale, ca determinant al unor substantive cu desemnare temporală, precum ἐπιούσῃ ἡμέρᾳ ´în ziua următoare` (Fapt. 7:26), τῇ ἐπιούσῃ νυκτί ´în noaptea următoare` (Fapt. 23:11) sau chiar fără determinat: expresia τῇ επιούσῃ [ἡμερᾳ], cu sensul ´în ziua următoare` apare frecvent în NT (cf. Fapt. 16:1; 20:15; 21:18), ca şi în VT (cf. Prov. 27:1). Această modalitate de exprimare a noţiei adjectivale ´care urmează`, cu referire la unităţi de timp, pare să fi fost foarte frecventă în limba greacă comună, căci BAILLY, s.v., citează la Platon şi la Xenofon formule identice cu cele din NT.

Prin urmare, expresia neotestamentară ἄρτος ἐπιούσιος trebuie privită ca o echivalare perfectă a formulei comune ἄρτος τῆς ἐπιούσης ἡμέρας „pîinea pentru ziua de mîine" şi, într-un sens mai larg, „pîinea necesară (sau suficientă) pentru traiul zilnic", ceea ce ar justifica interpretările din cele mai vechi traduceri ale NT, (vezi supra), care văd în ἐπιούσιος un sinonim perfect al adj. gr. σήμερος ´zilnic`.

Ca o concluzie a acestei prezentări, se poate afirma că, din punct de vedere strict lingvistic, toate interpretările date gr. ἐπιούσιος se reduc în esenţă la două: una care apelează la gr. ἔπειμι ´a veni după, a urma` şi alta care porneşte, prin subst. οὐσία, de la verbul εἰμί ´a fi`. Într-o perspectivă exegetică mai largă însă, ipotezele interpretative emise pot fi clasificate în cinci categorii "pure", care, în practica traducerilor europene ale NT, se intersectează adesea în sfera semantică a opţiunilor lexicale sau frazeologice.

1.1. Susţinătorii unei prime ipoteze consideră ca lămuritoare expresia ἡ ἐπιούσα ἡμέρα ´ziua următoare`, care apare de cîteva ori în NT (cf. Fapt. 7:26), determinantul ἐπιούσα fiind în mod limpede participiul vb. ἐπειμί ´(despre timp) a se apropia`. Aceasta este şi ipoteza pe care o preferă Ioan Hrisostomul, în urma analizei explicite a altor ipoteze (cf. THES. GRAEC., s.v.). Un argument de natură textologică este invocat pentru a sprijini această ipoteză. Într-un comentariu la versiunea aramaică a *Evangheliilor*, Hieronymus observa (vezi THAYER, s.v.) că gr. ἐπιούσιος este transpus prin aramaicul *me^{e}hār*, cu sensul ´de mîine` („quod dicitur *crastinus*"). Numai că, pe de o parte nu avem nici o garanţie ca textul aramaic al *Evangheliei* consultat de Hironymus n-ar fi o traducere după greacă sau latină şi, pe de altă parte, interpretării ´de mîine` a gr. ἐπιούσιος i s-ar putea opune un pasaj-cheie din Mat. 6:34, unde Iisus spune, în continuarea predicii de pe munte: „Nu duceţi grijă de ziua de mîine, căci ziua de mîine se va îngriji de sine" (RADU-GAL.); în acest loc, „ziua de mîine" apare desemnată prin gr. ἡ αὔριον.

Saussures", 35, 1981, Geneva, 1982, p. 3 – 16, unde se arată că formele derivative intermediare pot lipsi, datorită dezvoltării unor serii derivative pe baza unui model constituit.

BDD-A1348 © 1992-1993 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:56 UTC)